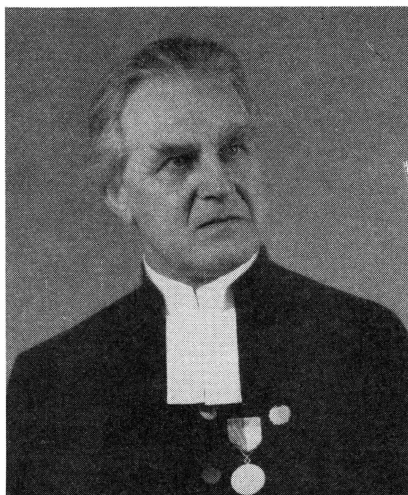

De nya medaljörerna

Vid sitt årsmöte på Lännagården i Roslagen 30 maj 1955 tilldelade Upplands fornminnesförening sin förtjänstmedalj kyrkoherde GILS OLSSON NORDBERG, Riala, köpman DANIEL WESTERGREN, Hållnäs, kyrkvård HERBERT SAMUELSSON, Lagga och urmakare JOSEF LUNDQVIST, Hållnäs. De nya medaljörerna teckna här nedan några drag ur sin kulturminnesvårdande gärning.

GILS OLSSON NORDBERG

När jag nu som »medaljör» anmodas att nedskriwa några rader skulle jag vilja berätta hur det gick till då jag upptecknade den s. k. »Kusbodens vals», tryckt i Upplands fornminnesförenings tidskrift XLV, 1937, i min artikel »En Rialaspelman (Olof Persson Lundin)». Valsen tillhörde enligt vad »Kusboden» själv sade mig Lundins repertoar, men fick sitt namn av att »Kusboden» senare brukade spela den. »Kusboden» hade emellertid när jag kom till Riala nästan slutat upp att spela, varför jag fick lära

mig valsen av en annan spelman. »Kusboden» avlyssnade dock sedan min uppteckning och fann den riktig.

En präst har ju glädjen att få komma i kontakt med alla slags människor, vilket ger ett rikt utbyte, men särskilt tacksam är jag för att min fiol hjälpte mig att på ett särskilt sätt lära känna Rialatraktens gamla spelmän. De äro nu alla döda, både den ovannämnde »Kusboden» och den spelman jag här skall berätta om och alla dessa gamla jag lärt mig hålla av. En av dem hade ett pianino och som jag hörde att han var mycket stolt över att ha ett sådant och ville att alla skulle spela på det, övade jag mig med att spela »Den blomstertid» på piano i flera dagar innan jag gick på sjukbesök till honom. Den är ju jämförelsevis lätt för den som liksom jag aldrig lärt sig spela piano eller orgel. När jag kom till honom spelade jag hjälpligt »Den blomstertid» på hans pianino. Han lyssnade också tacksamt när jag läste en betraktelse för honom ur Gottfrid Billings bok »Ett år». När den var läst hade han i alla fall ytterligare en önskan. Sjukdomen hade förlamat hans ena arm så att han inte längre kunde spela på sin fiol, och nu bad han att jag till sist skulle spela »en vacker vals» på hans fiol. Jag gjorde honom till viljes så gott jag kunde.

Men det var nu inte om honom jag skulle tala utan om den spelman, som lärde mig »Kusbodens vals». Jag hade hört talas om denne spelman en hel del, innan jag blev i tillfälle att få träffa honom. Mitt intresse för honom var väckt av att en annan gammal man sagt om honom till mig: »Di säger, att han har lärt sig spela utå Näcken, och det är fäll historier förstås, *men han är liksom bortkommen på allt annat.*» En annan gammal man berättade att den ifrågavarande spelmannen vid hans bröllop visat honom fiolen och sagt: »Jag ska spela för dig riktigt, för jag har satt på *två* kvintar». Det visade sig verkligen också att han i allmänhet hade dubbla e-strängar på fiolen.

Det var inte så lätt att få träffa vår spelman, ty han var ganska skygg, men en gammal vän jag hade i en gård i närheten där han bodde lovade att gå med mig och »presentera» mig. Vi blev insläppta hos spelmannen och så snart det blev lämpligt förklarade jag, att jag gärna ville lära mig gamla »lekar» (dvs. låtar). För att göra det hela mera lockande tillade jag, att jag just fått lära mig en »lek» av en annan spelman. »Då», sade vår värd, »kan han spela den för mig först». Jag spelade då »Hin ondes besegrare» (tryckt i ovannämnda uppsats »En Rialaspelman»). Så fort jag slutat sade vår värd: »Ja, en så'n där kan jag också», och så började han spela »Kusbodens vals». Man kunde inte avbryta honom för att ta

reda på, hur det skulle vara eller be honom ta om någon tongång, men han spelade den så många gånger i följd, att jag, som hade smusslat fram ett notpapper och en blyertspenna, till sist lyckades att som jag tyckte pricka in hela valsen. Då bad jag vår värd att jag skulle få spela den, och när det var gjort, sade han: »En har fäll aldrig sitt nå'n värre te ta etter.» Han ville då bjuda på brännvin, men min gamle vän, som var med, sade, att prästen nog inte ville ha det. Det tyckte spelmannen var konstigt. Spelade man fiol, skulle man väl dricka brännvin också. Senare på dagen hade spelmannen ärende in i närmaste affär och där måste han berätta, att han hade givit prästen en lektion i fiolspel. »Nå, kunde prästen spela så där som du då?», frågade man i affären, och nu hade spelmannen haft tid att överväga saken och modifiera sin uppfattning, så han svarade: »Ja, de' var fäll nåe när.»

Jag fick emellertid i fortsättningen rätt ofta besöka min nye vän spelmannen. Det glädde honom att få tala om musik med någon. Jag prövade aldrig hans förmåga i att läsa och skriva och den var kanske inte så stor — vad vet jag! Men jag fann också, att mannens skygghet berodde på att han sällan blev förstådd, och att man gärna misstydde och skämtade om det han sade. Han beklagade sig själv för mig över, att man aldrig upphörde att skämta om någonting, som hade inträffat för mycket länge sedan, när det var något nytt och ovanligt att vara amatörfotograf. Man hade då visat honom ett som han tyckte mycket otydligt fotografi, och när han granskade det, hade han yttrat: »Jag tror de' ä' en uggelsate.» Som fotografiet föreställde ägarens katt, fann man hans yttrande oerhört skrattretande. Att han inte var »bortkommen» på allt utom musiken kan jag emellertid intyga. Han talade, utan att jag alls på minsta vis försökte föra saken på tal, om den förnämliga predikan, som blev domprostens Lizells sista och som utsändes i radio från Uppsala domkyrka; vår spelman uttryckte sin stora beundran för den. Det vittnar om ett gott omdöme. Spelmannen hade också ett område, musikens värld, där den över axeln sedde mannen visste sig vara framom de flesta. Till mig kunde han med tanke på musiken säga: »Vi förstår ju det här, men dom andra, som inte förstår det, dom kan inte hjälpat, si.»

Jag är glad att det blev mig förunnat att få skymta något av vad denne vänlige gamle hedersman och spelman bar i sitt hjärta, och jag tänker mig, att Vår Herre ofta i missförstådda och förbisedda människors hjärtan hör en melodi, som gör oss förundrade genom sin skönhet, om vi någon gång kunna uppfånga några toner av den.

Gils Olsson Nordberg

Data: Född 1.5. 1902 i Stockholm som son till läroverksadjunkt Karl Leonard Olsson och hans hustru Ida f. Nordberg. Inskrevs efter studentexamen vid Uppsala universitet 1920, prästvigdes 15 maj 1927, vice pastor i Riala och Roslagskulla 1 dec. 1929, kyrkoherde i Riala och Roslagskulla 1938 (utnämnd 1937). Ordförande i Riala hembygdsförening sedan 1934 och i Roslagskulla hembygdsförening sedan 1936. Har av trycket utgivit bl. a. följande skrifter: En märkelig melodipsalmbok (Roslagskullahandskriften), i Kyrkohistorisk årsskrift 1931; Några anteckningar till liknelsen om det förlorade fåret, i Svensk exegetisk årsbok 1936; Franz Berwald som kristen människa, i Forum Theologicum 1952; diverse artiklar om Riala och Roslagskulla, diktöversättningar m. m.

DANIEL WESTERGREN

På Hållnäs komministergård »Sladaberg», där mina föräldrar innehade arrendet, föddes jag 14 juli 1891, som nummer två i en syskonskara, som så småningom ökade till tio, därav sju pojkar och tre flickor. Den primitiva arrendatorsbostaden där vi föddes och fostrades bestod av ett rum och kök varav endast det ena rummet till en början var försett med eldstad. Det blev strävsamt för våra föräldrar att föda och fostra så många barn på det lilla och karga jordbruket. Vi fick lära oss leva med försakelse och arbete från tidiga barndomen. Vårt hem präglades av gudsfruktan. Kärlek till nästan, ordning och en omutlig rättskänsla skulle strängt iakttas. Detta arv från hemmet blev en god barlast och ett gott startkapital. Alla barnen har vuxit fram till nyttiga medborgare i samhället. Här tillåter jag mig citera och understryka sanningen i vad rektor Sven Kjersén sade i ett föredrag till ungdomen vid en av våra hembygdsfester: »Bättre två fulla hjärtan och två tomma händer än två fulla händer och två tomma hjärtan.»

Jag genomgick folkskolans sex klasser. Vi hade tre kilometer till skolan, vilka skulle tillryggaläggas till fots morgon och kväll vinter som sommar. Vi fick själva hugga veden, elda och städa skolan. Många barndomsminnen rullas upp, då man nu färdas den vägen fram och passerar de jättestora matstenarna, en pojkarnas och en flickornas, där vi rastade

på vägen och åt ur våra matkorgar. Glädjande nog finnas dessa stenar ännu kvar.

Efter slutad skolgång var jag intresserad för lärarkallet och ville till seminariet, en önskan som dock ej på grund av ekonomiska skäl, kunde förverkligas. Det var att fortsätta med arbete i hemmet, i jordbruket, och emellanåt fick jag hjälpa min fader, som hade flera kommunala uppdrag. Kunskapshungern ökade. Jag idkade självstudier och genomgick en handelskurs per korrespondens från Hermods. Allt detta har varit mig till stor nytta. I Hållnäs socken har jag levat och verkat hela mitt liv med undantag för tre år i Gävle på affärsbanan, varifrån jag under första världskriget kallades hem för att hjälpa min far sköta livsmedelsnämnden i Hållnäs. Vid kristidens slut kom jag att huvudsakligen syssla med skogsaffärer. Efter hand kom det ena kommunala förtroendeuppdraget efter det andra; förutom ledamot i nämnder och styrelser har ordförandeposterna i pensionsnämnden uppehållits sedan 1919, fattigvårdsstyrelsen sedan 1935 och kommunalnämnden sedan 1942. Utvecklingen på det kommunala området har gått med stormsteg under de sista årtiondena. Det kommunala arbetet upptar numera den huvudsakliga delen av min arbetstid. Arbetet för det allmänna på förtroendebasis hör nog inte till det lättaste; ljusa och mörka minnen växla. Dock har jag i kärlek till min hembygd, dess folk och natur, alltid sökt verka till dess bästa.

Intresset för hembygdsarbetet kom först på allvar år 1930. På initiativ av numera avlidne läroverksadjunkten Carl Cederblad, den outtröttlige folkbildningsaposteln, hölls en medborgarkurs eller folkbildningskurs i Hållnäs sagda år. Intendent Nils Ålenius höll två föredrag, som väckte till liv tanken på bevarande av minnen, förenande den ena generationen med den andra, och han manade till bildande av en hembygdsförening. Föreningen bildades med ett 20-tal medlemmar. Nu är medlemsantalet uppe i 240. Styrelse av 6 ledamöter valdes, varav nu kvarstår två. Det ansvarsfulla uppdraget som ordförande anförtroddes undertecknad, som i sin ringhet många gånger frestats till pessimism inför de stora frågor, som väntat på sin lösning. Åren har gått. Verksamheten har hela tiden sakta men säkert skridit framåt med ett resultat, som i dag kan betraktas som rätt tillfredsställande. Om resultatet göres här några utdrag ur undertecknads historik över föreningens 25-åriga verksamhet, framförd vid jubileet på föreningens hembygdsgård i juli 1955.

Sommarfester har årligen hållits på olika platser inom kommunen för

att först 1954 hållas på föreningens egen tomt vid hembygdsgården, belägen vid det sagoomspunna »Värstuberget» rätt nära intill kyrkan. Föreningen har varit angelägen om hög kulturell standard vid sammanställandet av sina festprogram. Festerna har fått god kritik och vanligen besökts i betydligt större utsträckning än fester i allmänhet på orten. En kolerakyrkogård i Malens by restaurerades och inhägnades till 100-årsminnet av pestens offer 1934, då en rest minnessten med inskription avtäcktes, en allvarsfylld och kanske den mäktigaste högtiden i föreningens historia. Ett fiskerimuseum, i naturlig miljö bevarat vid Fågelsundets fiskeläge, stod färdigt för invigning 1935. Trakten är rik på forn lämningar, särskilt vikingagravar, vilka inventerats och katalogiserats. År 1932 deltog undertecknad vid undersökning av sex gravar i Edsätra. Den verkställdes genom Riksantikvarieämbetet med anledning av ny sträckning av allmänna vägen. Samtidigt restes och renoverades runstenarna vid Ängvreta och Torsbacken. År 1943 köpte föreningen tomt till hembygdsgården om vid pass 2 har från Hållnäs kyrkoherdeboställe. Nu började de stora arbetsuppgifterna på allvar för att få bebyggelsen ordnad. Gamla byggnader köptes och en del donerades, byggr restriktionerna lade dock hinder i vägen för någon förflyttning ända till 1950. Insamling av föremål och medel fortsattes och byggnadsverksamheten kom så småningom igång. År 1954 kunde vi glädjas åt invigningen av anläggningen, förrättad av landshövding Georg Andrén, med en tillslutning större än hela socknens folkmängd.

Anläggningen som jag tror aldrig blir färdig — då den fordrar ständig komplettering och årligt underhåll — består av 7 byggnader, varav den ena är museilokal. De insamlade föremålen utgör omkring 1 000 nummer införda på kortregister, och med den huvudsakliga delen uppordnad i grupper i montrar och på väggtavlor i museibygnaden.

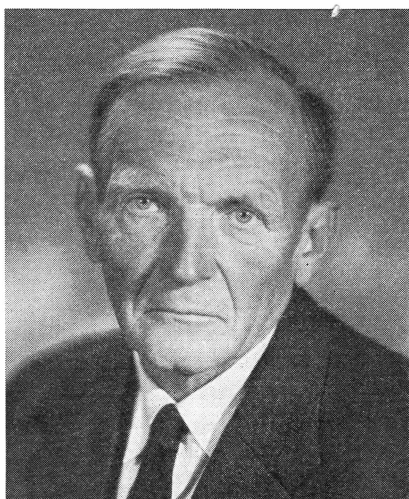
Till det vunna resultatet är det många som bidragit i större eller mindre omfattning. Intresset i orten för denna verksamhet har stigit med åren, då synliga resultat vuxit fram. Kommunen har även de senaste åren lämnat generösa anslag, som varit särskilt uppmuntrande för oss. Många enskilda har bistått med material av olika slag. Folk i allmänhet har varit mycket tjänstvilliga, då det blivit fråga om insamling av föremål, som saknats i våra samlingar samt vid utförande av transporter, fridagsverken m. m. För allt detta vill jag framföra föreningens uppriktiga tack.

Min ringa insats har ej räckt långt i detta jättearbete. Som mest aktiva medarbetare räknar jag handlare Josef Lundqvist, Vavd, med vilken

jag haft förmånen att samarbeta i styrelsen från föreningens början. Josef Lundqvist är väl värd den förtjänstmedalj även han tilldelats av fornminnesföreningen. Han kan nog sägas vara den som tillfört museet det största antalet föremål. Vidare kan jag ej underlåta att nämna bryggare Viktor Ögren, Östhammar, även han född i Hållnäs och med rötterna djupt rotade där. Otaliga tjänster som stortiggare och pådrivare m. m. har han gjort vår förening under byggnadsåren. Intendent Nils Alenius har under de många åren biträtt som sakkunnig i råd och råd och lett arbetet både vid museet i Fågelsundet och hembydsgården. Kyrkoherde Oscar Larsson gjorde under sin tid i Hållnäs stora insatser för föreningen, bl. a. som författare till Hållnäs hembygdskrönika och till hembygdsspelet »Sockenstämma från slutet av 1700-talet och början av 1800», vilket uppförts sex gånger i Hållnäs och vardera en gång i Österlövsta och i Älvkarleby vid hembygdshögtider, alla gånger med den bästa kritik. Initiativet till sockenstämma, som sedan blev ett föredöme för andra föreningar till utarbetande av historiska spel från orten med egna krafter, samt bevarandet av fiskerimuseet i Fågelsundet var säkert anledningen till att Upplands fornminnesförening tilldelade Hållnäs hembygdshögtid Disa Gilles pris 1942.

Till sist vill jag uttala en önskan att hembydsgården må bli en levande samlingsplats och en kulturhård, där banden mellan generationerna knyts samman. Särskilt gäller detta ungdomen som är vår framtid; från dem vänta vi ett värdigt fortsättande av det hittills utförda arbetet. Och till slut får jag till Upplands fornminnesförening framföra ett tack för det förtjänsttecken, som tilldelades mig vid föreningens vårutflykt 1955.

Dan. Westergren

HERBERT SAMUELSSON

När Upplands fornminnesförening vid sitt årsmöte 1955 velat hedra mig med sin förtjänstmedalj, det synliga tecknet för »Hembygdens tack», var detta lika kärt som överraskande för mig. Men jag är angelägen framhålla att jag vill betrakta utmärkelsen också som en honnör för vad Lagga hembygds- och fornminnesförening utträttat under sin nära tio-åriga verksamhet.

Anledningen till Lagga hembygdsföreningens tillkomst var att Lagga socken år 1946 stod inför hotet att förlora ett av sina byggnadsminnen, nämligen den kulturhistoriskt värdefulla väderkvarnen vid Väsby. Den siste ägaren av kvarntomten och kvarnen hade till olika personer försålt dels själva kvarnhuset, dels inventarierna och meningen var att kvarnen skulle flyttas till sydvästra Uppland. Krafter i bygden framträdde för att om möjligt förhindra detta och vid förhandlingar med de nya kvarnägarna visade det sig att dessa voro villiga att efter rimlig ekonomisk uppgörelse låta kvarnen få bli kvar på sin plats. Lagga fornminnes- och hembygdsförening bildades 25 sept. 1946 med första uppgift att skaffa medel till kvarnuppgörelsen. Upprop utfärdades till Laggabor och andra intresserade om bidragsteckning. Gensvaret över-

träffade alla förväntningar; det gav icke mindre än 3 000 kr. Genom ytterligare bidrag, bl. a. från Lagga kommun samt från kvarnindustrien närstående intressenter och andra personer i Uppsala, kunde ärendet föras i hamn. Sedermera har kvarnen genom hembygdsföreningens försorg restaurerats. De murkna vingarna har ersatts med nya och maskineriet har iordningställt under byggmästare E. Levanders sakkunniga ledning så att kvarnen nu kan ge besked om hur malning med vingdrift skedde.

Nästa uppgift för hembygdsföreningen blev att åt framtiden bevara socknens gamla prästgård invid Lagga kyrka. Byggnaden, god representant för karolinsk stil och bostad för församlingens kyrkoherde till början av 1800-talet, har ovanligt nog undgått större ombyggnader och förändringar. Anslag från olika håll har gjort det möjligt för hembygdsföreningen att under Riksantikvarieämbetets och Upplands fornminnesförenings ledning restaurera och återställa prästgården med dess kulturhistoriskt intressanta väggmålningar, bjälktak, breda golvtilljor m. m. Sommaren 1955 kunde den efterlängtade invigningen ske. Samtidigt som åt bygden räddats en på ursprunglig plats belägen både traditionsrik och kulturhistoriskt värdefull byggnad har hembygdsföreningen erhållit en förnämlig och trivsamt sammanträdeslokal.

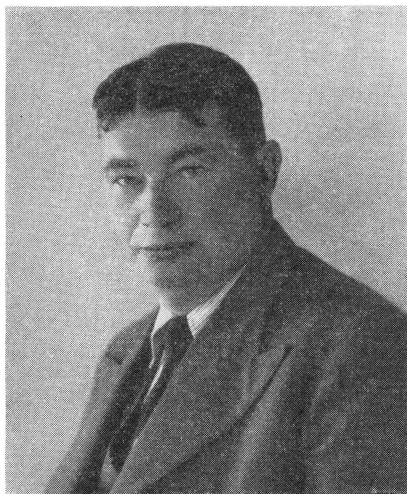
Alltsedan vår hembygdsförening bildades har jag haft förmånen att vara dess ordförande, omgiven av en arbetsintresserad styrelse. Någon viss händelse eller episod, som en gång väckte mitt särskilda intresse för kulturminnesvård, kan jag inte peka på. Det är snarare så att mitt intresse för detta arbetsfält kan vara medfött. Mina förfäders sätt att bevara handlingar och dokument, som beröra slakten och släktgården, Ärby i Lagga, har stärkt de band, som förenar mig med dem. Att inneha och bebo en gård, som ärvts inom samma släkt från generation till generation från tidigt 1600-tal, är ett arv som förpliktar.

Redan vid konfirmationsåldern var jag i kontakt med några av min mors kusiner, bland dem hemmansägare Karl Norén i Väsby. Denne var pionjär i bygden för bevarande av kulturminnena och kan betraktas som anfader till de nuvarande laggabornas fornminnes- och kulturminnesvårdsintresse.

Slutligen vill jag nämna några data i mitt eget liv. Jag är född i Lagga 1892 i den invid sjöarna i socknens norra del så vackert belägna gården Sämtegen. Snart flyttade mina föräldrar därifrån för att överta min mors fädernegård i Ärby, där jag sedan dess bott. Någon hobby av särskilt slag har jag inte; hembygds- och fornminnesintresset har alltid varit det för-

härskande. Under åren har detta dock fått dela med sig för omvårdnaden av lantbruket på fädernegården, vilken av naturliga skäl är mig kärare än allt, samt kommunala angelägenheter. Sålunda har jag i mer än tjugo år, eller fram till kommunsammanslagningen, förvaltat kommunens drätsel och är fortfarande kyrkvärd och nämndeman.

Herbert Samuelsson

JOSEF LUNDQVIST

Till yrket urmakare har jag främst kommit att intressera mig för olika slag av klockor och fickur, varav jag har en rätt innehållsrik samling, samt desslikes för tidedätningens historia. Jag har nog urmakariyrket i blodet. Min farmor berättade ofta för mig om att hennes far, spinnrockssvarvare m. m., även sysslade med klockor och till och med tillverkade fickursglas genom att kupa en vanlig glasbit och sedan slipa den i den primitiva svarven. Även min farmors bror, Lars Segerlund, som egentligen var gevärsreparatör, lär ha intresserat sig speciellt för klockor av olika slag. Min far, Andreas Lundqvist, var urmakare till yrket. Född i Hållnäs 1885 kom jag mycket tidigt, ja, redan under skoltiden, i lära hos honom. Åren 1902—1904 praktiserade jag i Gävle, 1905—1906 i Berlin och Glashütte samt 1907 i Göteborg.

I Glashütte tillverkades vid denna tid mycket förnämliga precisionsfickur, en motsvarighet till de här i Sverige vid samma tid tillverkade fickuren vid Halda fickursfabrik i Svängsta. Schweizarna togo dock senare överhand i fråga om urfabrikationen, som sedermera övergick till ren industri. Först efter 1914 blevo armbandsuren så pass fulländade och tillförlitliga, att urfabrikanterna vågade ta upp tillverkningen industri-mässigt av dessa ur, som nu äro vår tids vanligaste tidedätare.

Min far var en intresserad samlare av gamla föremål av olika slag, ett

intresse som även det tycks ha gått i arv till mig. Bland mina samlingar intar dock kollektionen av fickur, vägg-, golv- och skåpur samt schwartzwaldurer och amerikanska ur den främsta platsen. En hel del föremål från den s. k. lanthandeln har jag även, något som i viss mån har sin förklaring i att jag i och med mitt äktenskap blev ägare av en diversehandel. Ett ej ringa intresse hyser jag även för hantverk av olika slag, vilket också torde framgå av mina sedan ungdomen hopbragta samlingar. För en person av min läggning har det varit helt i sin ordning att jag med livligt intresse deltagit i Hållnäs hembygdsförenings verksamhet och stora mål att skapa ett friluftsmuseum å föreningens tomt i närheten av kyrkan. För närvarande står som närmaste uppgift att å tomten uppföra en envåningslänga om tre rum och förstuga att inredas med möbler och tillbehör från 1700- och 1800-talen. Planer finnas även på att anordna en avdelning för handel och hantverk, till vilket givetvis mina samlingar skola ställas till förfogande.

Jag anser det vara en stor förmån att få verka inom sin egen hembygd och göra en insats inom hembygdsföreningens verksamhetsfält. Och både roligt och värdefullt är det att så ovanligt stort intresse för bevarandet av både äldre bebyggelseformer och föremål finnes bland ortsbefolkningen.

Så till sist vill jag till Upplands fornminnesförening och dess styrelse rikta mitt varma tack för den uppmuntran i form av föreningens förtjänstmedalj som 1955 bereddes mig. Det skall bli en sporre till fortsatt arbete till hembygds- och kulturminnesvårdens fromma.

Josef Lundqvist